

ПОЕЗИЈА НЕ НЕСТАЈЕ

Гојко Божовић, *Насијанак њесме*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево 2023

Неретко се у нашој есејистици, па чак и у научним текстовима, може прочитати тек донекле тачан суд да када песник пише о другима, заправо пише о себи. Оваква теза одржива је код оних песника који повремено и несистематично пишу о другим ауторима, односно код оних којима је есејистика тек узгредно поље интересовања. Када је реч о песницима темељног филолошког образовања и богатог читалачког искуства, какав је несумњиво Гојко Божовић, суд о песнику који пише о себи у најмању руку био би ограничавајући има ли се у виду његова готово равноправна посвећеност поезији и есејистици. Иако познатији и читанији као песник, Божовић својим есејистичким текстовима, који су, узгред, одликовани престижним наградама, пружа веома важно сведочење о природи поезије на размеђи два века и о њеном положају у савременом друштву. Нова књига есеја Гојка Божовића, *Насијанак њесме*, срећна је симбиоза свих рукаваца његове књижевне мисли, пре свега две димензије његове личности, филолога-песника и песника-филолога.

Основна преокупација разнородних текстова објављених у *Насијанку њесме* није, као што је махом у претходним текстовима био случај, тек један проблем уско везан за дело једног аутора. Напротив, њихов заједнички именитељ били би фундаментални проблеми поезије – њен онтолошки статус, рецепцијски домети и, на најбазичнијем нивоу, смисао њеног постојања. Есеј који збирку отвара, инспирисан мислима Војислава Деспотова, носи изненађујући наслов: „Да ли је поезија и даље део књижевности?“ Питање на први поглед изгледа апсурдно, али се оно бритким увидима Гојка Божовића трансформише у питање од првостепеног значаја за све који се на било какав начин баве поезијом. Како бисмо је недвосмислено могли прогласити делом књижевности, морамо је најпре дефинисати. Сам аутор ће је у различитим текстовима одредити помоћу различитих категорија. У првом есеју она је медиј (8). У тексту „Гомбрович против поезије“ она је жанр (45). Есеј „Поезија и савременост“ почиње реченицом „Поезија је комуникација“ (49), док је у беседи „Архипелаг је име различитости“ поезија окарактерисана као „нарочита антрополошка способност“ (141). Такви покушаји дефинисања поезију несумњиво удаљавају од уско схваћених граница књижевности и у њој виде општију антрополошку делатност. Проблем који се даље поставља при напорима дефинисања поезије јесте њен однос са лириком. Промена у хијерархији жанрова настала је, како Божовић увиђа позивајући се на Крочеа и Калера, крајем 18. века, када је лирска песма постала фаворизовани облик књижевног стварања. Но, изједначити поезију са лириком, посебно када

се има свест о значају епске поезије за свеукупну културну историју, немогуће је.

Јасно је, и аутор то више пута наглашава, да је лирска песма изгубила свој повлашћени статус и да га је у савременом књижевном систему несумњиво преузео роман, који постаје синеодоха целокупне књижевне продукције (10–11). Суштинске разлике које постоје између романа и поезије један су од разлога њене маргинализације. Те непомирљивости аутор покушава да мапира: „Док писац романа живи од записивања, јер то проистиче из природе и обима самог жанра, писац песама живи од сажимања, а врло често и од одлагања тренутка у коме ће песма бити записана” (121). Треба нагласити и блискост поезије и есејистике, оличену управо у одлагању: „Попут песме, тако се и овај запис таложио у слојевима, од године до године, и чекао свој час” (130). У уводном есеју уочиће и то да је језик романа прилагођенији духу времена, односно то да је роман, за разлику од поезије, спреман да интегрише нови „разумљиви језик” који „постаје језик масовних медија и друштвене сцене формулисана на принципима бескрајне забаве” (10). Но, значи ли то да од средине 20. века поезија непрекидно *нестaje*? Једнозначан одговор, наравно, није могуће понудити, али се чини да је он негативан. Поезија не нестаје, већ се мења њена друштвена улога и њен статус у времену у ком се јавља.

Време је, како Божовић сам сведочи, један од кључних мотива његове поезије. Иако експлицира друге мотиве, рецимо светлост или воду, неће пропустити прилику да објасни да је збирку *Маја* конципирао тако да прати „тај распон од јутра до вечери” (71). Но, време је такође и једна од кључних категорија у књижевности уопште. На једном месту уочиће да седамдесетих година прошлог века у „важнијим песничким опусима преовлађује време као топос” (53). Сами наслови есеја говоре у прилог значају времена за Божовићево разумевање поезије: „Поезија и савременост”, „Време и песма”, „Време и метафора”. Аутор најпре разликује два времена која најчешће нису истоветна, време записивања песме и време њеног читања. Однос поезије према времену настанка језгровито се може приказати реченицом из есеја „Време и метафора”: „Књижевност се никада у потпуности не саживљава с временом настанка, али се увек користи изражајним медијима тог времена” (124). У наставку текста, искусни читалац нуди три занимљива примера која његову тезу потврђују, Шекспирове и Дешанове стихове, као и оне, у нашој култури далеко познатије, у којима се у *Горском вијенцу* приказује сусрет Вука Мандушића и владике Данила. На још једном месту Божовић ће једном једином реченицом поентирати – а то је, уосталом, важна одлика његовог есејистичког стила – ову проблематику: „Ко у Јакшићево време није био романтичарски песник и ко то данас јесте, тај се развијао са великим разлозима поезије и с њеним умећем да се разабере у своме добу” (144). О односу песме према времену читања аутор, у складу са основном

интенцијом својих есеја, далеко мање пише. У књизи *Насијанак њесме* акценат је потпуно очекивано на односу песме и њеног тренутка писања. И сам песник, Гојко Божовић нуди вредно сведочанство о природи савременог тренутка и значаја који он има за његов лични песнички опус.

Однос савремености и поезије сам аутор је свео на једну реч: *архипелај*. Како аутопоетички објашњава, „архипелаг није само географски појам него и слика савремене јединке: стално мењамо тачку гледишта подешавајући је према новим изазовима и тако се крећемо са острва на острво свог унутрашњег архипелага. Сви смо ми у модерном свету архипелаг, никако једно једино острво” (78). На другом месту објашњава зашто је управо ту реч изабрао као наслов своје збирке песама из 2002. године: „Реч *архипелај* не призива само слику групе територијално блиских острва, већ је и друго име за мноштво сензација којима смо окружени у савременом свету” (145). Тако се мноштво јавља као основни поетички принцип у времену када „поетичка питања нису у првом плану” (54). Пратећи свој сопствени развој, као и поетичке тенденције своје генерације, Гојко Божовић уочава суптилни прелазак са епистемолошких на онтолошка питања књижевности. Наслов есеја „Како препознати песму” отвара два могућа тумачења. Прво је оно које је аутор у тексту и изложио, оно које се тиче самог чина стварања. Друго је оно које се у целој књизи наговештава, оно које се може преформулисати у питање „Шта је песма”. Тако Божовић, и када пише о себи, заправо пише о општијим проблемима поезије. Његови аутопоетички искази кореспондирају са текстовима о другим ауторима и феноменима. Тако се однос романа и поезије, проблематизован на почетку књиге, шаливо пресликава у тексту у ком аутор предочава сопствену поетику: „Можда ћу ја, на крају, бити последњи Србин који неће написати роман, и то свакако нећу учинити, али блиска ми је идеја строге композиције песничке књиге, што се унеколико дугује историји европског романа” (84). Свест о целини свакако јесте важан аспект Божовићеве поетике и она се може ишчитати и из композиције појединачних збирки, рецимо збирке *Маја*, о којој и сам песник пише, али и из унутрашње повезаности самог његовог песничког опуса. Његове књиге изабраних песама сведоче о томе, а драгоцен је и податак да сам песник своје збирке спаја у веће целине, те да тако говори о различитим песничким трилогијама.

Треба напоменути и то да збирка есеја *Насијанак њесме* има промишљену структуру. Појединачни текстови груписани су у три целине. Прва, „Поетика настаје”, била би најближа досадашњем ауторовом есејистичком писању. У њој се проблематизују чешће теоријска него историјска питања, а индекс имена у њима открива пажљивог читаоца и критичара. Поред класика српске поезије, Божовић размишља и о Одну, Гомбровичу, Загајевском, као и о бројним кључним именима теорије књижевности. Друга целина, насловљена „Настанак песме”, представља, а то и наслов

потврђује, средишњи deo књиге. У њој аутор који се већ показао као изврстан теоретичар своје постулате примењује на сопственој поетици. Тачније речено, показује да је и његова поезија проистекла из дугог и марљивог размишљања о битним темама које је у различитим жанровима другачије формулисао. Посебно треба издвојити текст „Све од чега сам сачињен”, који представља занимљиву стваралачку аутобиографију Гојка Божовића. Поред њега, вредан је и текст „Настанак песме”, у ком аутор нуди тумачење или, боље речено, објашњења настанка својих песама, редом – „Последња фотографија са оцем”, „Слепи миш”, „Манила” и „Тераса на падини”. У трећој целини, под називом „Речи за поезију”, нашле су се беседе које је аутор изговарао поводом престижних књижевних награда које је у свом вишедеценијском писању добио. Најранија датира из 2003. године, а најновија је из 2021, када је овенчан „Грачаничком повељом”. Њихово објављивање у овој књизи сведочи како о већ поменутој композиционој свести аутора, тако и о његовој суштинској потреби за трајањем. Трајање је још један битан вид манифестације времена ком аутор придаје велику пажњу. Сами текстови, иако пригодни, показују ауторов однос према традицији и његову способност да несебично говори о својим претходницима. Тако се, поводом уручења награда које носе имена великих писаца, Божовић радо присећа својих искустава читања Петра Кочића, Ђуре Јакшића и Бранка Ћопића, као и њихових живота, издвајајући увек специфичност времена у ком су класици српске књижевности стварали.

На крају, свесни да се размишљање о есејима Гојка Божовића никако не може исцрпети у једном кратком осврту, покушаћемо да оправдамо свој став да је питање судбине поезије у Божовићевој књизи ипак оптимистично. Када полемише са Гомбровичевим судом да „готово нико не воли песме”, српски ће песник и есејиста поентирати тачним увидом да „то треба чути онако као што је речено: *īoīovo* и даље не значи *niko*” (48). Та наизглед мала али довољно јака значењска разлика између „*niko*” и „готово *niko*” омогућава да поезија опстане „у времену када има више песника него читалаца поезије” (141). Трагично испуњење познатог Миљковићевог стиха Божовић као да двоструко тумачи. Не само да је поезија изгубила свој некадашњи друштвени значај и своју ширу читалачку публику, већ се и сами песници јављају као недовољно искусни читаоци. Само онај ко добро познаје законитости књижевне историје, чак и у добу модерне неисторичности (87), може да уводни есеј заврши следећим речима: „Део књижевности или форма по себи, поезија наслеђује дуго трајање књижевности у коме је толико времена била једина, потом још дуже доминантна или једна од равноправних форми књижевног искуства као уметност речи и као медиј у коме се постављају прва и последња питања” (16–17). Када не би веровао у дуго трајање поезије, Гојко Божовић не би ни помислио да човек „непрестано изнова сумња и преиспитује,

истражује и изриче како би изразио драму свог постојања, драму свог мишљења, патос своје слободе и истину свог постојања” (17). Чак и да поезија није више део књижевности, она би то могла поново постати и још једном у литерарни систем унети „историју комуникацијских решења” (49). Непрестани дијалог са својим временом и са потоњим читаоцима, поезија представља, поред свега што већ јесте, и споменик хуманизму и могућност да се оствари непрекинути разговор са претходницима. Есеј „Седам смртних грехова поезије” може се читати као одговор искуствима поезије Зорана Мишића. Бројне су формулације у различитим есејима које призивају у сећање Октавија Пазе. Ми бисмо указали само на још један потенцијални дијалог између песника. Када есеј „Како препознати песму” Божовић започне речима да „поезија не постоји изван питања”, нужно се морамо сетити Виславе Шимборске, која је у беседи приликом доделе Нобелове награде изјавила да поезија почиње речима „не знам”. Када се образовани песници попут Шимборске или Гојка Божовића запитају о поезији, они нужно морају открити одређене законитости које их превазилазе. Књига есеја *Настјанак њесме*, осим тога што нас уверава да поезија не нестаје, дозвољава нам да коригујемо исказ с почетка текста: Када песник пише о поезији, не инсистирајући притом на сопственој поезији, он се потврђује као изванредан песник.

Лазар М. БУКУМИРОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Мастер студије
aurelijano@uns.ac.rs

НЕКОЛИКО РЕЧИ О ХЛЕБНОСТИ РЕЧИ

Милица Бакрач, *Хранишћел њишца*, прво издање, Културни центар Војводине „Милош Црњански”, Нови Сад 2023; друго, допуњено издање, Институт за српску културу, Никшић 2024

Делује донекле необично да песничка збирка на данашњој књижевној сцени завреди и своје друго издање. Иако је питање сувише сложено да би било решено одједанпут, запитајмо се зашто је то случај. Како песничко дело извире из језика, који, будући усвојен, а не створен, обликује наше искуство света, могло би се мислити да припадник одређеног језичког колектива по аутоматизму изражава и искуство тог колектива. Упркос томе, сведочимо мноштву покушаја да се свет поново обухвати песмом, и да се релевантни проблеми реше посредством културе. Ако се ограничимо и само на наш језички простор, лако ћемо приметити